

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság megalakulása és működése*

A kutatásokban fontos előrelépést jelentett, hogy 2009 augusztusában Szerbia kormánya arra kötelezte a szerb Igazságügyi Minisztériumot, hogy hozzon létre egy bizottságot az 1944 és 1946 közötti kivégzések, valamint a titokban tartott tömegsírok feltárására. Ezt követően 2009. november 10-én az említett minisztériumban megalakult az 1944. szeptember 12-e, a kommunista vérengzések megkezdése után kivégzett személyek eltított sírhelyeinek a felkutatásával megbízott állami bizottság. Ezután a belügyi tárca a 2010. április 29-én hozott határozatával feloldotta azon dokumentumok nagy részének a titkosságát, amelyek az 1944. szeptember 12-étől végrehajtott törvénytelen kivégzésekre vonatkoznak. Újvidék és Zombor, valamint több vajdasági város esetében a vonatkozó levéltári adatok azonban ekkor már nem voltak fellelhetők.

A magyar, illetve a szerb köztársasági elnök, Sólyom László és Boris Tadić 2009. október 12-én Budapesten tartott tárgyalásain a vendéglátó fél felvetette, hogy a két ország alapvető érdeke a közös múlt elfogulatlan, részletes és szaktörténészek általi feltárása, különös figyelemmel az 1944–1945-ben történt eseményekre. Sólyom László bejelentette: közösen elhatározták, hogy a tények feltárására felkérjük a két ország tudományos akadémiaját egy közös vegyes történelemszövetség megalakítására. A magyar államfő hozzáfűzte: „A tények tisztázásáról van szó, nem felelősök kereséséről.”¹ A szerb elnök megerősítette, hogy tisztázni kell a történelmi múlt „sötét

időszakát”. Mindez a Magyar Országgyűlés emlékeztető, a délvidéki magyarokkal szemben a kollektív bűnösség elve alapján elkövetett véres cselekmények 60. évfordulóján, 2004. december 14-én hozott határozata után csaknem öt évvel történt. Ekkor született meg az ügyben a harmadik magyar politikai döntés, amely ezúttal szerb elhatározás is volt.

Csorba Béla, Forró Lajos és Matuska Márton 2010. február 25-ére összefoglalót készített a délvidéki magyarság elleni megtorlásról, tizpontos munkatervet csatolva hozzá, amely az elvégzendő feladatokat tartalmazza. A dokumentumot március 3-án átadták Glatz Ferenc akadémikusnak, akit korábban a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának a megalakításával bíztak meg. A fenti délvidéki alapítvány összefoglaló anyaga részletes adatokat közölt az eddig elvégzett kutatásokról, és mellékleteivel minden információt megadott a további feltárások elvégzésére, illetve a tudományos igényű következtetések levonására. A továbbiak azt a sejtést igazolják, hogy az átadott összefoglaló és a tizpontos munkaterv azóta is a fiókban hever.²

A két nép közötti érintkezések történelmének feltárására, a kutatási feltételek könnyítésére és különösen a második világháború alatt történt szerb–magyar összetűzések feltárására a szerb és magyar államfő történelemszövetséget hoz létre – adta hírül 2010 őszén a budapesti *História* folyóirat. Ennek a testületnek a feladatait Glatz Ferenc akadémikus, az MTA Történettudományi Intézet igazgatója körvonalazta: „...az egy-

¹ A magyar államfő álláspontja nem sajátos, hanem megdöbbentő: „a felelősök nem keresése” ugyanis a bűnösök mentetegetését jelenti!

² CSERESNYÉSNÉ KISS Magdolna: A „Szerb–Magyar” Akadémiai Bizottság magyar tagozatának tevékenysége 2009. okt. – 2011. márc. 25. In: www.keskenyut.hu (Letöltve: 2021. 07. 26.)

* Részlet a szerző megjelenés előtt álló könyvéből.

máson ejtett sértések nyílt bevallása és a közös kultúrtejesítmények számbavétele a feltétele annak, hogy jelen érdekeinket felismerjük, és annak érdekében cselekedjünk. [...] [az] őszinte számbavétel csak akkor történhet meg, ha a közgondolkodásban megteremtjük a kölcsönös bizalom érzését. Ez az elmúlt 300 évben hiányzott. Ezért is a bizottság különös gondot fordít a bizalomkeltés fórumainak megteremtésére: publikációk, kiállítások, emlékhelyek, megemlékezések szervezésére.”³ A bizottság ezért két albizottságot küld ki. Az egyik feladata *A II. világháború eseményei a Vajdaságban* című forrásgyűjtemény elkészítése, a másiké a szerb–magyar levéltári kutatások (központi forrásörző helyek, helyi anyakönyvek stb.) és a visszaemlékezés-gyűjtés feltételeinek megteremtése. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar–szerb, illetve a szerb–magyar kapcsolatok a Vajdaságban történelmileg és politikailag csak a többi nemzetiség (német, horvát, zsidó, román, szlovák) 20. századi viszonylatában fogalmazhatók meg.

A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Végrehajtó Bizottsága 2010. szeptember 30-án jelölte ki a magyar–szerb vegyes bizottság kilenc szerbiai tagját, köztük Vojislav Stanovčić társelnököt. A tudós saját bevallása szerint fél évvel azelőtt kezdett ismerkedni a második világháború alatt a Vajdaságban elkövetett jogsértésekkel: „Én nem foglalkoztam soha hasonló témakörrel, ez olyan, mintha most önnek azt mondanák, hogy az inkákról kutasson – nyilatkozta Stanovčić akadémikus. – Elkezdi tanulmányozni a témakört, olvas róla, ismerősöket keres, akik tudnának ebben segíteni. Szóval, én így kezdtem bele az idén ebbe a munkába, valamikor május környékén.”⁴ A tudós az előbbiekhöz hozzáfűzte, hogy szerb részről nem volt könnyű megszervezni, hogy ki dolgozhatna ebben a bizottságban, mert ezzel a kérdéssel a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia kereteiben még senki sem foglalkozott, csak a Vajdaságban vannak olyan szakértők, akik számára ismerős ez a témakör.

A Magyar Tudományos Akadémia, illetve a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia vegyes történészbizottságának elnökei és titkára, valamint néhány tagja több mint egy év múltán,

2010. december 15–17-én Budapesten tárgyaltak, és ebbe a magyar külügyi tárcát is bevonták. Végül megegyeztek a testület alapelveiben, a megbeszélésekről a magyar és a szerb fél is készített beszámolót. Az utóbbi sokkal részletesebb: ebből megtudhatjuk, kik voltak a résztvevők, valamint a Külügyminisztériumban folytatott tárgyalások részleteit is. A Glatz Ferenc beszámolója mellé csatolt egyéves költségvetési terv nem valós, felesleges működési kiadásokat is tartalmaz, sőt, már egy korábban elkészült kiadványra is nagy összeget irányoztak elő. A magyar tagozat személyi összetétele is megkérdőjelezhető, hiszen a tényleges feltárást nem „hivatásos történészek” végzik, hanem az 1944–45. évi magyarellenes helyszíneket sokkal jobban ismerő helytörténészek, tehát mindez továbbra is utóbbiak feladata kell hogy maradjon.⁵

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozata 2011. január 6-án alakult meg Budapesten, Glatz Ferenc elnökletével, az MTA Történettudományi Intézetében. A résztvevők részletesen megvitatták a bizottság 2011. évi munkatervét. A bizottság fő feladatának a délvidéki áldozatok felderítését célzó, széles körű levéltári kutatások összehangolását, a II. világháború eseményeivel foglalkozó nemzetközi tanácskozások megrendezését, valamint tanulmánykötetek és forráskiadványok előkészítését tekinti. A magyar tagozat elküldte a munkaterv-javaslatát a szerb félnek, és várta a visszaigazolást. Alapelveit 2010. december 15-én fogadta el a két akadémia bizottságának vezetősége, miután a két testület egyeztetett saját akadémiajuk és államuk politikai vezetőivel. A magyar javaslatot a véglegesítés előtt a vajdasági magyar politikai és tudományos közélet vezető személyiségei is megismerhették. A vegyes bizottság magyar tagozata megkezdte tervezete végrehajtását, és közös fellépésre várta a szerb fél észrevételeit és válaszát.

A munkatervben az országos tudományos és közéleti konferenciák szervezése, új vajdasági emlékművek állítása, a Magyar Nemzeti Múzeumban egy kiállítás megszervezése, majd a közös tanulmánykötet(ek) megjelentetése után

³ GLATZ Ferenc: Programjavaslat és a bizottság tagjai. In: *História*, 2010. 8. szám, 3. old.

⁴ Ellentmondásos a magyar–szerb történész vegyes bizottság működése. In: *MTI*, 2010. november 22.

⁵ CSERESNYÉSNÉ KISS M., 2010. december 15–17.

csak az 5. pontban szerepel a legfontosabb tennivaló. Nevezetesen: a második világháború szerb–magyar konfliktusainak kutatása a levéltárakban és a múzeumokban. A bizottság e kérdésnél alapelveként határozta meg, hogy „az eddigi kutatásokat áttekintse és elnyerje mind a magyar, mind a szerb állam támogatását a kutatási feltételek javításához. [...] figyelmet fordít a térségben megélnékült helytörténeti mozgalom összefogására, interjúk készítésére a még élő szemtanúkkal”. Az akadémiai vegyes bizottság *Szerbek és magyarok a második világháborúban* címmel hivatalos honlapot indít. A magyar testület intézményes háttere az MTA Történettudományi Intézete lett. A munka szervezésére öt albizottságot – Levéltári kutatások, Tudományos publikációk, Emlékhelyállítás, Oral history és visszaemlékezések, Szerb–magyar honlap – hoztak létre.⁶

A vegyes bizottság magyar tagozatának megalakulása után négy nappal, 2011. január 10-én Glatz Ferenc elnök szétküldte a tagozat tagjainak az általa összeállított *Szerb–magyar megbékélés* című munkatervet. Ezzel azonban önkényesen megváltoztatta az 1944–1945-ös délvidéki magyarellenés megtorlást feltáró bizottság eredeti célkitűzéseit! Először az évtizedekig elhallgatott tényeket kellene feltárni, a felelősöket megnevezni, és majd csak ezek után lehetne megbékélést hirdetni! A kérdésben saját álláspontját, a „megbékélést” Glatz Ferenc elnök január 23-án egy nyilatkozatban is megerősítette, amivel teljesen tévútra terelte a délvidéki vérengzés további kutatását.

A Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány kuratóriumának elnöke, Cseresnyésné Kiss Magdolna nyilatkozata szerint a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság létrehozása rendkívül nagy tettnek számított Sólyom László elnöksége idején. „Tőlünk (tudniillik az alapítványtól) is bekértek egy összefoglaló anyagot, Matuska Márton vezetésével becsülettel elkészítettük, és azután a legnagyobb meg-

döbbenésünkre a bizottság elnöke Glatz Ferenc lett, aki elképesztőbbnél elképesztőbb dolgokat volt képes mondani, napestig itt ülhetnénk, ha elkezdennék idézni. Számomra a legdöbbenetesebb mondata talán az volt, hogy »végül is mi kezdtük a lövöldözést« ott Szerbiában,⁷ úgyhogy ne szóljunk egy szót sem... Ahogy az lenni szokott, ez a bizottság is mindent elkövetett, hogy érdemi munka ne folyjon, ne beszéljenek erről, és igazi kutatások sem nagyon történtek. Azután szépen lassan ez a bizottság is megszűnt.”⁸

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának első kutatói összejövetelét 2011. február 12-én tartották meg Szabadkán, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar épületében. Szerb történészeket és a szerb bizottság tagjait is meghívták az ülésre, amely így a magyarországi és a vajdasági kutatók közös rendezvényévé vált. A munka megkezdéséről Glatz Ferenc tartott bevezető előadást, majd Gecevényi Lajos, a levéltári kutatások munkacsoportjának vezetője beszélt a kutatások feltételeiről, tervezéséről. Fodor István, a zentai levéltár igazgatója a vajdasági levéltári feltárásokról szólt, végül Mezei Zsuzsanna, az újvidéki Vajdasági Levéltár főlevéltárosa a tartományi és szövetségi okmánytárak segédleteit és kutatási módszereit ismertette. A rendezvényt estig tartó vita követte.⁹

A Szabadkán rendezett első kutatói tanácskozásról – mint idéztük – nyilván nem véletlenül igen rövid híradást közölt Glatz Ferenc folyóirata, a *História*, ezért azt fontos kiegészíteni az ott törtétekről. A Vajdasági Magyar Szövetség szervezésében a délelőtt 10 órai megnyitásra tervezett ülés az éjszakát Szabadkán töltő Glatz akadémikusnak, a magyar tagozat elnökének a félórás késése miatt halasztással indult. (A szerb fél először nem kapott szabadkai meghívást, majd az „utolsó pillanatban” e-mailben értesítették.) A bevezetőt Pásztor István, a VMSZ elnöke tartotta (20 perc), majd Glatz akadémikus 1 óra 35 perces előadása következett. A közéleti megbeszélésre meghívott délvidéki magyar pár-

⁶ Részletesen: A Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság 2011. évi munkatervjavaslata [január 6.] In: *História*, 2011. 1–2. szám, 60–62. old.

⁷ Glatz Ferenc e képtelen állítását alapvetően cáfolják a korábban közöltek: részletesen tárgyaltuk a partizánoknak a magyar honvédség és a csendőrség tagjai ellen elkövetett orvtámadásait, gyilkosságait, amelyeket az 1942. januári razzia előtti hónapokban követtek el Bácskában.

⁸ HETZMANN R., 2012. 22. old.

⁹ Kutatói fórum Szabadkán. In: *História*, 2011. 1–2. szám, 62. old.

tok vezetői, a Magyar Nemzeti Tanács képviselői, az 1944–1945. évi magyarelles megtorlás kutatói, a helytörténészek, a levéltárosok, az áldozatok hozzátartozói, az akadémiai vegyes bizottság tagjai ezért a kétórásra tervezett tanácskozáson igen korlátozott létszámban és terjedelemben mondhatták el a véleményüket. A kialakult helyzet miatt többen látványosan eltépték az előre gondosan megírt hozzászólásukat, a szóhoz jutók viszont igyekeztek rövidke és tömörek maradni, ezért feltehetően sok értékes felvetés nem hangozhatott el. Glatz Ferenc akadémikus, tagozati elnök beszédének terjedelmesség, megjegyzései és kiszólásai sok helyen igen sértőek voltak. A délvidékieket lenéző hangneme mélyen felháborította a nagy tudású, az ügy megoldása iránt elkötelezett népes hallgatóságot, amit számos résztvevő véleménye alapján kell megjegyeznünk. A délelőtti zárszót Glatz Ferenc és Pásztor István elnökök tartották.

A fentiek ellenére a „majd megunják, és hazamenniük” gyakorlat Szabadkán nem érvényesült, mert a hallgatóság nagy része ott maradt a délutáni „szakmai találkozóra”. Ezt rövid szünet után egy újabb, Glatz akadémikus által elmondott beszéd (inkább monológ) nyitotta meg, amely ismét nélkülözötte egy lényegre törő munkaterv felvázolását. A „megbékélés” fontosságának ismétlése megint számottevően lerövidítette a megfontolt, tisztességes szakmai megbeszélésre szánt időt. A napirend szerinti előadók tudása, elkötelezettsége vitathatatlan volt. A belgrádi magyar nagykövet, Nikowitz Oszkár lerövidített hozzászólása is jelezte, hogy tájékozott az ügyben, és közölte: megoldást keres a csúrgói emlékhely engedélyeztetésére. Több felszólaló elismerte a történelmi Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének (VMDK) elvitathatatlan érdemeit a magyarelles megtorlások kutatásának kezdeti, 1990-es évek eleji szakaszában, jelezve, hogy ebben a kérdésben teljes az egység a pártok között. A délvidéki magyarirtás tényeit vegyék fel a szerb tankönyvekbe! – sürgette az egyik hozzászóló. Egyes kutatók felvetették, hogy a magyarországi levéltárakban is fel kellene tárni a délvidéki vérengzéssel kapcsolatos anyagokat. Vála-

szul két vegyes bizottsági tag, Gecsényi Lajos és A. Sajti Enikő határozottan azt állította, hogy ilyen okmányok azokban nincsenek,¹⁰ kivéve az egyházi levéltárakban találhatóakat, de ezeket a szegedi történész már felkutatta.

Az eddigi és a további munkában részt vevő délvidéki személyek a kutatás tárgyi, személyi és anyagi vonatáról feltett tényszerű kérdésekre nem kaptak választ. Sőt Glatz akadémikus többször megemlítette, hogy eddig a magánalapítványából fedezte a magyar bizottság működését. Mondta ezt azoknak a délvidékieknek, akik a mostoha szerbiai viszonyok között 10-20 éve a saját pénzükből fedezik az 1944–1945. évi magyarelles megtorlással kapcsolatos kutatásaikat. Az utóbbiak hozzászólásai a helyi tényfeltárások előrehaladottságát és a lehetőségekhez mérten is magas szakmai színvonalát mutatták. A tanácskozásra Budapestről külön autóbusszal érkezett vegyes bizottsági tagok és történészek többségének a tétlensége mellett zajló élénk vitát Glatz akadémikus zárta. A jelenlévők nagy megdöbbenésére váratlanul arra szólította fel a hallgatóságot, hogy senki ne „kommunistázzon”, ha egyes kutatók netán kevesebb áldozatot találnának.¹¹ A tanácskozásra a Vajdasági Magyar Szövetség egy előre elkészített *Zárónyilatkozat* tal készült, amelynek az elfogadására a helyszínen nem került sor. Végül meg kell jegyeznünk, hogy a szabadkai rendezvényt követően sem kezdődött meg a délvidéki magyarelles megtorlással kapcsolatos akadémiai vegyes bizottsági érdemi munka.

Az akadémiai vegyes bizottság Budapesten 2011. március 9-én szűkebb körű megbeszélést tartott az „oral history” kérdésében, ezen levéltárosok is jelen voltak. A tárgyalásról hivatalos jegyzőkönyv nem készült, csak ún. háttér-megállapodásról vannak értesüléseink. A magyar-szerb történész vegyes bizottság szerbiai tagjai március 23-án megtartották első ülésüket a Szerb Tudományos Akadémia (SANU) újvidéki épületében. Két nap múlva (25-én) újabb „nagyszabású” tanácskozást tartottak Budapesten az „oral history” kérdésében, immár a néprajzosok bevonásával. A témakörbe tartozó újabb „szak-

¹⁰ Kötetünkben korábban már idéztünk A. Sajti Enikő azon kutatásaiból, amelyek szerint a Magyar Nemzeti Levéltárban igenis talált miniszterelnökségi okiratokat a délvidéki magyarság elleni 1944–1945. évi megtorlásokról.

¹¹ CSERESNYÉSNÉ KISS M., 2011. február 12. (Szabadkai rendezvény.)

mai vita” megnyitása tulajdonképpen azt célozta, hogy elvonja a figyelmet a délvidéki áldozatok tényleges kutatásáról. Az ülésen Ress Imrét váltva A. Sajti Enikő került az oral history albizottság élére.

Közben a magyar tagozat elnöki tisztségét 2011 januárja és 2013 decembere között Glatz Ferenc történész töltötte be. Az akadémikus *Történelmi megbékélés, de hogyan?* című vitaindítójában elemzte, hogy – szerinte – mi szükséges a két nép közötti őszinte kiengesztelődéshez. A *megbékélés első feltétele* szerinte „a történelmi számvetés. A halottakat el kell temetni. Függetlenül attól, hogy melyik politikai táborba tartoztak. [...] Az emlékezés helyeit, fórumait ki kell építeni, emlékműveket kell emelni. [...] A történelmet be kell vallani. [...] Ez a történelmi számvetés és elszámolás, egymással őszinte szembenézés az első feltétele annak, hogy a szerb és a magyar nép között a kölcsönös bizalmatlanság megszűnjék. Hogy a megbékélés érzése valaha is létrejöhön”.¹²

A történész szerint a megbékélés *második feltétele* az európai szintű nemzeti kisebbségi jogok megadása. „Szükséges tehát a szabad nyelvhasználatot biztosító *perszonális autonómia* mellett a *kollektív jogokat adó kulturális autonómia*. Mert ha ez nincs meg, akkor a kisebbségi nyelvbe született és azon művelődő kisgyermek szociális hátrányba fog élni a többségi nemzet gyermekeihez képest.”¹³ Glatz Ferenc szerint *Szerbia európai szinten is ígéretes* kisebbségpolitikába kezdett 2009-ben a Nemzeti Tanácsok rendszerének a kiépítésével, amelynek eredményességét egyébként egyesek megkérdőjelezik. A történész a megbékélés *harmadik feltételeként* határozta meg a következőket: *bocsánatkérés, rehabilitáció és kárpótlás*. „A kollektív felelősség elvét – legyen szó etnikai, vagy vallási, vagy szociális-politikai kollektív felelősségről – az emberi történelem téveszméi közé kell sorolni.”¹⁴ Most azoktól a magyaroktól is bocsánatot kell kérni, akiket az előbbi elv miatt üldöztek, és az állam törvényhozó erejével segíteni kell rehabilitációjukat és kárpótlásukat.

Utaltunk rá, hogy Glatz Ferenc akadémikus a vegyes bizottság magyar tagozatának a megalakulása (2011. január 6.) után összeállította a *Szerb–magyar megbékélés* című munkatervet, amellyel önkényesen megváltoztatta és tudatosan tévútra vitte az 1944–1945-ös délvidéki magyarellenes megtorlást feltáró bizottság eredeti célkitűzéseit. Először ugyanis az évtizedekig elhallgatott leszámolás, a vérengzés tényeit kell(ene) feltárni, a felelősöket és a bűnösöket megnevezni, és csak ezek után jöhetne az őszinte magyar–szerb és szerb–magyar kiengesztelődés. Ehelyett itt van a Glatz Ferenc-féle kigondolt „megbékélés”, amelynek alkotója – az akadémikus saját nyilatkozatai szerint – „elévülhetetlen érdemeket szerzett” a „kiváló” magyar–szlovák, magyar–román kapcsolatok megteremtésében és ápolásában. Végzetzerű lenne, ha a magyar–szerb viszony ezen a mára már elhibázottnak bizonyult irányvonalon rendeződne.

Véleményünk szerint ebben a viszonylatban a szigorúan történészi feltárásokra, az eddigi kutatások rendezésére alakult akadémiai történészbizottság valódi munkaterv és elképzelések nélkül, elavult alapelvek mentén, lényegében látszattervékenységet folytat. A testület vezetője régi, jól bevált „elvtársaira” támaszkodva, azokat „megvagy lefizetve”, a délvidéki, amúgy is túlpolitikált és megosztott pártpolitikuskokra alapozva, zavart és összevisszaságot keltve tevékenykedik, a külügy politikai és diplomáciai támogatását élvezve. Úgy gondoljuk, hogy a vegyes bizottság vezetésére alkalmatlan az a történész, aki a rendszer-váltás előtt és után felelős politikusként semmit sem tett az 1944–1945. évi magyarellenes megtorlások feltárásáért.¹⁵ A titói kommunista rendszer által elkövetett bűnök ekkor már 67 éve történtek. Adott tehát a megfelelő történelmi távlat, hogy – az eddigi igen alapos délvidéki kutatásokra támaszkodva, azokat egységes adatbázisba rendezve, pályázati rendszerben beindított további, a feltérképezett fehér foltokra irányított kutatásokkal kiegészítve – a politikai következtetések levonhatók legyenek. A magyar fél ideje

¹² GLATZ Ferenc: Történelmi megbékélés, de hogyan? Szerbek, magyarok között... In: História, 2011. 1–2. szám, 1. old.

¹³ Uo., 51. old.

¹⁴ Uo., 51. old.

¹⁵ Glatz Ferenc (*1941) a történelemtudományok doktora (1989), az MTA tagja (levelező, 1993; rendes, 2001–). A posztkommunista Németh-kormány művelődési minisztere (1989. május 12. – 1990. május 17.), az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója (1990–1996, 2002–2011), az MTA elnöke (1996–2002).

azonban rohamosan csökken, mert az elmúlt 20 évben sem történt meg a magyarság elleni megtorlás történelmünkbe való beillesztése. Emiatt nagyon felelősségteljes ismeretterjesztő tevékenységre van szükség Magyarországon, s főleg Szerbiában, hogy a délvidéki magyar áldozatok számára a méltó emlékéllítés és az ártatlanul elítéltek, ítélet nélkül kivégzettek rehabilitálása megtörténhessen. Megbékélést ugyanis csak a magyarság ellen elkövetett népirtás (genocídium) Szerbia általi elismerése és az áldozatok megkövetése hozhat.¹⁶

A magyar–szerb akadémiai történeti kutatások első szakasza 2010. december 15. és 2012. február között zajlott, amelynek eredményeiről Glatz Ferenc elnök 2012. augusztus 10-én számolt be. A vegyes bizottság elnöke szerint a testület érdeme, hogy mind a magyar, mind a szerb oldalon segítette az akadémiai és állami vezetést. Méghozzá úgy, hogy „a magyar EU-elnökség és Szerbia európai uniós csatlakozási tárgyalásának időszakában a nemzeti megbékélés előkészítése őszintén és az európai normák szerint történjék”. A vegyes bizottság „kiemelten eredményesnek” tartotta, hogy sikerült a szerb és a magyar, továbbá a világháborús összeütközésekben érintett államok történészeivel együtt nemzetközi tanácskozásokat, kiadványokat létrehozni. Közös lépések fel a nemzeti viszályokat tárgyaló tudományos és közéleti fórumokon a sajtó nyilvánossága előtt mind Magyarországon, mind Szerbiában.¹⁷ A vegyes bizottsági elnök szerint együtt léptek olyan helyzetekben is, amikor az 1941 és 1948 közötti „összeütközések politikai értelmezést nyertek”. Többek között az eredményüknek tartják, „az államelnökökhöz is eljutott és méltányolt felhívást a kollektív felelősség elvének visszaszorításáról a kárpótlást tárgyaló törvénykezésben”.¹⁸

A vegyes bizottság az 1944–45. évi délvidéki magyarellenes megtorlások kutatását nem Budapestre, hanem a Vajdaságba kívánta telepíteni, amiben találtak a szakmai és a kisebbségpolitikai megfontolások. A munkában a

főszerepet a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács (MNT) vette át, amely az általa alapított zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetre bízta a szabadkai, az újvidéki és a helyi (zentai) kutatók összefogását. Ezután a magyar kormányzat 2011 novemberétől 18,25 millió forint (azaz csaknem 6,053 millió dinár) támogatást nyújtott az MNT, illetve zentai intézete részére az 1944–1945. évi magyarellenes megtorlás áldozataira vonatkozó levéltári anyag és a visszaemlékezések feltárására. A jövő emlékhelyek rendszerét viszont regionálisan, Vajdaság-szerte, magyar, valamint szerb kormányzati szinten kell megtervezni és a lakossággal megvitatni.¹⁹

A Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Korhecz Tamás és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatója, Hajnal Jenő kutatási beszámolója szerint a Vajdasági Levéltárban 2010 decemberében, a többi országos levéltárban 2011 augusztusa, a községi levéltárakban 2012 januárja óta folytak a kutatások, több mint 20 levéltáros bevonásával. Az adatbázisba 2012. május 31-ig összesen 11 427 áldozat neve került be: közülük 5078 magyar, 5159 német, 188 szerb, 83 horvát, 910 személy nemzetiségét azonban nem lehetett azonosítani. Az eddig feltárt okmányok szerint az ítélet nélkül vagy bírói ítélettel végrehajtott kivégzések 124 bácskai, 128 [nyugat-]bánsági és 106 szerémségi településen zajlottak. A regionális (községi) levéltárakban eddig 1947 áldozat nevét sikerült megállapítani: többségük, 1098 személy 1944. szeptember 12-e után vesztette életét. A beszámoló készítői minden nehézség ellenére sikeresnek tekintik az 1941 és 1948 közötti időszakra vonatkozó visszaemlékezés-gyűjtés (ismertebb nevén: „oral history”) első szakaszának eredményeit: 32 településen 150 adatközlőtől 200 órányi anyagot vettek fel. A levéltárakban 614,25 iratfolyóméter anyagot néztek át, illetve dolgoztak fel részben vagy teljesen. Ezenkívül 12 ezer percnyi hangzó anyagot gyűjtöttek össze, és elektronikusan, majd adatelemeit írásban is rögzítették.²⁰

¹⁶ CSERESNYÉSNÉ KISS M., 2009. okt. – 2011. márc. 25.

¹⁷ GLATZ Ferenc: A magyar–szerb akadémiai történeti kutatásokról. In: *História*, 2012. 8. szám, 21. old.

¹⁸ A Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság nyilatkozata, 2011. szeptember 29. Közölve: *História*, 2011. 9–10. szám, 31. old.

¹⁹ GLATZ F., 2012. 23., 25. old.

²⁰ KORHECZ Tamás – HAJNAL Jenő: Kutatási beszámoló (2012. augusztus 14.) In: *História*, 2012. 8. szám, 24. old.

Matuska Márton: Kutatás örve alatt. A délvidéki vérengzés feltárásának politikai összefüggései. 2012. – www.keskenyut.hu (Letöltve: 2021. 11. 09.)

Mit valósított meg eddig a kitűzött céljaiból az akadémiai vegyes bizottság magyar tagozata? A szomszédos országban egy délvidéki magyar értelmiségi évekkel később, 2017-ben így foglalta össze az időszak helyzetét. „Alapos történelmi számvetésre, a történelem tisztázására máig nem került sor. A kisebbségi jogok biztosítása annak ellenére akadozik, hogy Szerbiát gyakran a térség azon országaként emlegetik, amelyek [...] Szlovákiához, Romániához, vagy Ukrajnához viszonyítva példa értékűen rendezte a kérdést. Máig nem történt meg a bocsánatkérés. Az ártatlanul kivégzettek rehabilitációjára és kárpótlására viszont a szerbiai gyakorlatban csak kivételt erősítő szabályként tekinthetünk. Az ártatlanul kivégzettek leszármazottainak óriási többsége nem is kezdeményezte a rehabilitálást és kárpótlást, mivel nem hajlandó vállalni az ezzel járó költséges iszapbirkózást és a történelmi sebek feltépésével nem kíván magának újabb fájdalmat okozni hét évtizeddel a történetek után, mivel nem bízik a szerb igazságszolgáltatásban.”²¹

A délvidéki magyarság elleni 1944–1945. évi megtorlások – valójában népiirtás – kutatását a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság irányította, amelynek működéséről és tudományos eredményeiről 2013-ban egy kiadványban számoltak be.²² A feltárásokat 13 vajdasági, illetve belgrádi (köztársasági) és hat magyarországi levéltárban végezték, melyekben több ezer iratfolyóméter anyag tartalmaz adatokat a vérengzésekről. Segítette a közös múlt feltárását, hogy a szerbiai Igazságügyi Minisztérium 2010. április 29-én feloldotta azoknak a levéltári okiratoknak a titkosságát, amelyek az 1944 szeptembere utáni törvénytelen kivégzésekre vonatkoznak. A háború után, 1945. június 9-én hozták meg a vagyonelkobzásról szóló törvényt, azonban már előtte is tömegesen fosztottak meg magyarokat a tulajdonuktól. A csúrogi és a zsabalyi magyarokat 1945. január 23-án, a mozsoriakat április 18-án üzték ki falvaikból, az otthonaikba az ország más része-

iből érkezett szerbeket telepítettek be. A három falu magyarjainak minden vagyonát elkobozták, amit a hatóságok a fenti jogszabály hatályba lépését követően visszamenőleg törvényesítettek.

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság a kutatás időhatárait kibővítette az 1941–1948 közötti időszakra, amivel a feltáró munka a második világháború és az azt követő évek valamennyi délvidéki/vajdasági áldozatára kiterjedt. Ekkor döntöttek arról, hogy írják össze és adják közre azokat a fondokat, amelyekben adatokat lelhetnek a témában a levéltárosok és a kutatók.²³ Fontos rámutatni, hogy a katonai közigazgatás első időszakában, 1944. október második felétől december végéig mondták ki a legtöbb halálos ítéletet, „ekkor olyan bűnökért is halálbüntetés járt, amiért néhány hónappal később már csak pár hónapos szabadságvesztést kapott az elítélt. Sok esetben az is előfordult, hogy olyan személyekre mondták ki a halálos ítéletet, akiket már korábban likvidáltak, hogy ily módon utólag igazolják a kivégzést”.²⁴

A Vajdasági Magyar Szövetség a délvidéki magyarság ellen elkövetett 1944–1945. évi megtorlásról 2011. február 12-én szervezett tanácskozást Szabadkán.

Glatz Ferenc, az akadémiai magyar bizottság elnöke elmondta: „Több éven keresztül hiába fessegettük ezt a kérdést, szerb részről nem volt fogadókészség. [...] Most ők is elmondhatnák, hogy mit műveltek. [...] a nemzeti megbékélésnek két feltétele van: a közös történelem feldolgozása és a kisebbségi kérdés. Amíg nem tudunk egymással elszámolni, addig mindig is gyanúval nézünk egymásra.” Többek között ezt közli a rendezvény *Zárónyilatkozata*: „A tanácskozás résztvevői megkerülhetetlennek tartják az ártatlan áldozatok rehabilitációjának és kárpótlásának a kérdését, azok jogi, eljárási és anyagi kereteinek megteremtését, folyamatos fenntartását és működését. Ugyanakkor sürgetjük a kollektív bűnösség elvének elítélését és érvénytelenítését.”²⁵

²¹ TERNOVÁZ I., 2017. 91–92. old.

²² Magyarok és szerbek. 1918–2012. Együttélés, múltfeltárás, megbékélés. – Hungarians and Serbs. 1918–2012. Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation. Szerk. Glatz Ferenc. Budapest, 2013. 405 old.

²³ Fondjegyzék a Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához. – Spisak fondova za proučavanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju. Szerk. Fodor István. Zenta–Szeged, 2012. 121. old.

²⁴ MEZEI Zsuzsanna: A második világháború áldozatai adatbázisának forrásai a vajdasági és szerbiai levéltárakban. In: Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948. 2016. 255. old.

²⁵ TERNOVÁZ I., 2016. 101–102. old.

Pénzhiány miatt késik az 1944–1945. évi magyarelles megtorlások feltárása – nyilatkozta 2011. március 30-án dr. Pál Tibor történész, a magyar–szerb történész vegyes bizottság szerbiai tagja. „Az, hogy a két államfő megállapodása és a tényfeltáró bizottság szerbiai tagjainak az első ülése között több mint egy év múlt el, kevésbé tragikus, mint az a tény, hogy közel hetven évnek kellett elmúlnia ahhoz, hogy a történetek ügyében a két [állam]elnök tárgyaljon. A bizottság munkájában tapasztalható késés oka mindkét oldalról a pénzhiány.”²⁶

Véleményünk szerint a közös kutatómunka nem csak az anyagiak időleges hiánya miatt akad, az okai sokkal mélyebbek. Ezt hónapokkal később az akadémiai vegyes bizottság magyar tagozatának elnöke, Glatz Ferenc is elismerte, amikor a következőket fejtegette. A Kárpát-medencében a második világháborút a lelkekben is be kell fejezni, és az áldozatokat az igazság szerint kell megítélni. Ehhez tartozik a kollektív felelősség elvének vitatása, amelynek „alapján a győztesek a veszteseket – főként a német és a magyar népességet, no és a helyi gazdagabb népességet – 1944 után sokfelé megsemmisítették, vagy kiűzték, azután még évtizedekig megkülönböztették. [...] A világháború befejezéséhez tartozik: az áldozatok eltemetése és a kárpótlások megítélése. Amit – fura, de nem meglepő módon – az akadémiai bizottságtól várnak el az egykori elszenvedők utódai. Hogy ugyanis bontassuk el akár a pályaudvarokat a tömegsírok felett, hogy ugyanis járjunk el a hatóságoknál a helyi emlékhelyek építése és őrzése ügyében. S hogy találjuk meg a szerettek neveit azokon a bizonyos listákon, csontjaikat a névtelen sírokban. Jogos elvárások, de talán nem tőlünk kellene ezt számonkérni. (Ezért is mondjuk: az akadémiai történész bizottság mellett szükség volna egy államközi politikai-közéleti vegyes bizottságra, amelyiktől indokoltan kérhetnék számon ezeket az elvárásokat a volt áldozatok. Reméljük, egyszer a politika is meri vállalni a szembenézést az emberekkel...)”²⁷

Matuska Márton közíró szerint, aki később, 2014 februárjától a vegyes bizottság magyar tagozatának vajdasági tagja lett, Glatz akadémikus ugyan nem említette, de sokan feszegetik a kérdést: Miért halad ilyen vontatottan a kutatás? „Szerintem is okkal vetik föl – írja Matuska. – Ha már a bizottság magyar elnöke mondja, hogy újabb politikai döntésre, sőt, annak nyomán politikai-közéleti vegyes bizottságra van szükség, akkor erről döntenem kell, mert csakis ez lehet az oka a késedelmeskedésnek.”²⁸ (Tudomásunk szerint nem történt ilyen határozat, minden maradt a régiben.)

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság megalakulása után 13 hónap telt el, amikor 2012. február 19-én Glatz Ferenc, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója, a bizottság magyar tagozatának elnöke Szabadkán nyilatkozott. „Első számú feladatunknak tekintettük a helyi, délvidéki kutatási feltételek megteremtését, amelyet elsősorban a levéltári kutatások és a sírfeltárások terén tartunk a legfontosabbnak. Ma már ott tartunk, ha valaki felmutatja azt a papírt, amelyet Vojislav Stanovčić akadémikus, a bizottság szerb elnöke vagy én írtunk alá, minden szerbiai levéltárban a legeurópaibb módon látják el a kutatókat. Ez egy nagy lépés.”²⁹

Két hét múltán, március 6-án a fent említett Vojislav Stanovčić, a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság szerb tagozatának elnöke a sajtóban kijelentette: „A bizottság nem ismeri el a kollektív bűnösség elvét, amely egy közösség minden tagját sújtja, a nőket, sőt a kisgyermeket is. Sokkal nehezebb megállapítani, hogy ki követte el a bűnöket, mint azt, hogy ki esett áldozatul. Csakis az egyéni felelősséget ismerjük el, hogy egy adott személy pontosan mit követett el. Voltak olyanok, akik bűncselekményt követtek el, és voltak, akik néma szemtanúi voltak az eseményeknek. Nagyon kevesen voltak, akik megkísérelték megakadályozni a bűntetteket, mert az életükkel fizettek volna.”³⁰

²⁶ Pál Tibor dr., a magyar–szerb történelmi vegyes bizottság szerbiai tagjának nyilatkozata. In: Vajdaság Ma (internetes hírportál), 2011. március 30.

²⁷ GLATZ Ferenc: Együttéléstől a tömeggyilkosságig. História, 2011. 9–10. szám, 55. old.

²⁸ MATUSKA M., Kutatás örve alatt. 2012. – www.keskenyut.hu

²⁹ MIHÁLYI Katalin: A második világháborút egyszer be kell fejezni. In: Magyar Szó, 2012. február 24. – Glatz Ferenc azon a tanácskozáson vett részt, amelyet abból az alkalomból rendeztek, hogy 90 éve, 1922. február 29-én alakult meg Szabadkán az államfordulat utáni első délvidéki magyar politikai szerveződés, az Országos Magyar Párt helyi szervezete.

³⁰ MIHÁLYI Katalin: „Nem ismerjük el a kollektív bűnösség elvét”. In: Magyar Szó, 2012. március 6.

Szabadkán, a Magyar Házban 2012. augusztus 15-én Glatz Ferenc, az akadémiai vegyes bizottság vezetője és munkatársai, valamint Korhecz Tamás, a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) elnöke és Hajnal Jenő, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (VMMI) igazgatója megbeszélést tartottak. Áttekintették a magyar lakosság ellen 1944 és 1948 között a Vajdaság településein elkövetett gyilkosságokkal és más megtorlásokkal kapcsolatos, az MNT felügyelete alatt folytatott kutatások eddigi eredményeit. Továbbá megállapodtak abban, hogy az akadémiai vegyes bizottság keretein belül zajló kutatásokat az MNT és a VMMI részvételével folytatni szeretnék annak érdekében, hogy a megtorlások minél több körülményére derüljön fény, valamint az áldozatok minél teljesebb névsorát sikerüljön összeállítani.³¹

Ide kapcsolódik, hogy 2012 nyarán Sánta Kútya díjat adományozott Glatz Ferenc történész akadémikusnak a Magyar Cenzúra Napjának Ünnepélyét Szervező Bizottság. Ebben az „elismerésben” 1996 óta azok részesülnek, akik tevékenységükkel félrevezetik az országot. Az indoklás szerint Glatz akadémikus azzal érdemelte ki a díjat, hogy „a szerb félre bízta az 1944–1945-ös, több tízezer áldozattal járó magyarirtás kivizsgálását”.³² Néhány hónappal korábban Glatz Ferenc ugyanis egy négy részből álló interjút adott a magyarországi Szerb Országos Önkormányzat lapjának, a Budapesten megjelenő *Srpske nedeljne novine* (Szerb Hetilap) című sajtóterméknek. Hasábjain – többek között – méltatta Tito marsallnak „a Vajdaságban élő magyarok iránti nagyon toleráns politikáját”, majd az 1944–1945-ben végrehajtott délvidéki megtorlásról szólt. Ez utóbbiban – szerinte – „több szerb halt meg, mint bármely más nemzetiségű, és ezt sokan elfelejtették. A meggyilkoltak listája, amellyel a kutatás eredményeként rendelkezünk, azt mutatja, hogy a kivégzettek több mint 50%-a szerb volt. Nem igaz, hogy akkor etnikai tisztog

atás történt. A partizánok soraiban nem nézték, hogy valaki szerb nemzetiségű-e, ott voltak horvátok, magyarok is, mint a Petőfi-brigád tagjai. [...] Mi mindig hangsúlyozzuk – fejtegette Glatz akadémikus –, hogy a razzia feltárása nélkül nincs szerb–magyar megbékélés. Nekünk ennek az eseménynek, az 1942-es razzianak a feltárásával kell foglalkoznunk. Ki kell kutatnunk, mit tett a magyar hadsereg, ezután pedig majd mondják meg a szerbek, mi történt 1944–45-ben”.³³ Az előbbi akadémikusi kijelentés második felének képtelensége miatt szándékosan nem teszünk megjegyzést.

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának vezetősége folyamatosan tájékoztatta munkájáról az MTA elnökét, állandó kapcsolatot tartott fenn a magyar kormányzati intézményekkel, valamint a Köztársasági Elnöki Hivatallal, és közreműködött a szerb–magyar politikai megbékélés tudományos-kulturális rendezvényeinek szervezésében. A köztársasági elnök felkérésére a bizottság vezetősége tevékeny szerepet vállalt a magyar és a szerb államfő 2013. júniusi délvidéki, csúrogi közös főhajtásának az előkészítésében. Glatz Ferenc akadémikus ekkoriban mondott le a magyar tagozat elnöki tiszteréről, ezt követően hét hónapon keresztül folytatódott az MTA és a külügyi kormányzat közötti egyeztetés az utódjáról.

Végül 2014. február 17-én Szabadkán mutatkozott be dr. Kocsis Károly akadémikus, a vegyes bizottság magyar tagozatának új elnöke,³⁴ aki közölte, hogy a testület tagsága is megújult. A titkára Hornyák Árpád lett, a 13 hazai tag közé került – mások mellett – A. Sajti Enikő, Fodor Pál, Forró Lajos, Juhász József, Pók Attila és Rész Imre, valamint a magyarországi szerbség két képviselője. A magyar tagozat vajdasági tagjai lettek: Fodor István, Matuska Márton, Mezei Zsuzsanna és Papp Árpád. A korábbiakhoz képest ezt követően több néprajzos és szociológus vesz majd részt a kutatásban, akik már számba

³¹ Folytatódik a megtorlások feltárása. MNT-közlemény. In: Magyar Szó, 2012. augusztus 15.

³² Megszűnt Glatz Ferenc lapja, a História. In: Történelemportal, 2013. április 10. – [tortenelemportal.hu/2013/04/glatz-ferenc-historia-megszunt/]

³³ GLATZ Ferenc: A Vajdaságban nem történt etnikai tisztogatás. 1. rész. In: Srpske nedeljne novine, 2012. március 15. (11. szám), www.snnovine.com/2012/11/index.php – Uő.: Feltárni az újvidéki razzia esetét is. 2. rész. Uo. 2012. március 22. (12. sz.), www.snnovine.com/2012/12/index.php – Lásd még: www.keskenyut.hu (Médiatár, letöltve: 2012. 06. 26.)

³⁴ Kocsis Károlyt az MTA elnöke 2014. január 28-án nevezte ki.

vették az eddigi eredményeket, és megkezdték a 2014. évi munkaterv összeállítását.³⁵ Kocsis Károlyt (*1960) az MTA akkori elnöke kérte fel a tisztség betöltésére és a bizottság lendületesebbé tételére. A kinevezése annak ellenére történt, hogy nem történész, hanem geográfus, de a magyar–szerb együttélés legfontosabb területe, a Délvidék több mint három évtizede áll etnikai és történeti földrajzi kutatásai középpontjában. Az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnökeként is szorosan kötődött Vajdasághoz, Szerbiához.

Tizenhat hónappal a vegyes bizottság magyar tagozatának élén történt elnökváltás után mégis kézzelfogható eredmények nélkül szünetelt a munkáját a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság – adta közre 2015. június 22-én az *Alfahír*. Az írás szerint öt év is kevés volt arra, hogy az illetékes testület valódi eredményeket mutasson fel, ráadásul azt is titkolják, mindez mennyibe került az adófizető polgároknak. Miközben a Délvidéken ez idáig egyetlen 1944–1945-ös tömegsírt nem tártak fel, egyetlen magyarokat meggyilkoló „hős partizánt” sem neveztek vagy vádoltak meg. A szerb kormány viszont máig nem kért bocsánatot a délvidéki magyarság ellen elkövetett etnikai mérszárlásokért. Ennek ellenére a magyar kormány úgy gondolja, lezárult a magyar–szerb megbékélés folyamata, ezért felfüggeszti a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság működését.³⁶

Két nap múlva, 2015. június 24-én Kocsis Károly akadémikus, a vegyes bizottság magyar elnöke interjú adott az *Mta.hu*-nak.³⁷ Többek között kijelentette: „A második világháború végén a »még hidegebb napok« tömeggyilkosságait a legfelsőbb vezetés jóváhagyásával, előre megszervezve követték el.” Az akadémikus szerint munkájuk fontos eredménye az is, hogy az akkori áldozatok ügye a szerbiai közbeszéd részévé válhatott. Sok új dokumentum került elő, így például eddig ismeretlen névsorok az áldozatokról vagy a katonai közigazgatás működésére vonatkozó adatok. A célzott kutatások keretében a már korábban ismert források is új megvilágí-

tásba kerültek. „Mindezek révén kijelenthetjük: megalapozottak azok a korábban vélelmezett feltételezések, miszerint a Délvidéken tudatosan szervezett és elkövetett atrocitások történtek a második világháború végén. A tömeggyilkosságok körülményeiről, helyszínenkénti eltéréseiről is megalapozott és dokumentálható források kerültek elő, amelyek alapján többnyire alátámaszthatóak a korábban »csak« oral historyben felbukkanó adatok.

[Kérdés] – *A szerb kutatók korábban körülbelül 5000 főre becsülték a magyarellenes vérengzések áldozatainak számát, miközben más történészek – nem csupán magyarok – 15 000-től 40 000-ig teszik a meggyilkoltak számát. Mi a vegyes bizottság álláspontja e tekintetben?*

– Ki lehet mondani [folytatta Kocsis Károly akadémikus], hogy a fellelhető, a levéltári kutatás során felbukkant és előkerült dokumentumok és névsorok alapján teljesnek tekinthető áldozati névsor állt össze. A névsorokban szereplő nevek elemzése alapján mintegy 7000 minden bizonytalannal magyarnak vélhető áldozatot sikerült azonosítani. Ugyanakkor biztos tudomásunk van arról, hogy az újvidéki és a zombori névsor, noha készült ilyen, elveszett, nem került elő. Az azokon szereplő áldozatok számát mintegy 1500–1500 főre becsülhetjük a visszaemlékezések, halottá nyilvánítások, anyakönyvi iratok alapján. Ehhez járulnak még azok az áldozatok, akikre vonatkozóan nincsenek levéltári adatok, ugyanakkor éppen az említett időszakban tűntek el vagy lettek halottá nyilvánítva. E személyek létszámára vonatkozóan szintén becslésekre kell hagyatkoznunk, amelyek azonban annyiban megalapozottak, hogy a dokumentált névsorokhoz képest más források segítségével egyes településeken a feltárt áldozatok számában mintegy 40 százaléknyi eltérés mutatkozik. Amennyiben ezt az egész vajdasági területre alkalmazzuk, akkor összességében mintegy 13–14 000 főre tehető a magyar áldozatok száma.

[Kérdés] – *Mit tudunk ma az 1944–1945-ös mérszárlások háttéréről? Központi utasításra tör-*

³⁵ BOZÓKI A., 2017. 193. old.

³⁶ Kézzel fogható eredmények nélkül szünetelt a munkáját a Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság. In: <http://delhir.info/delvidek/magyarsag-koezelet/42064-2015-06-22-14-30-46> (2015. június 22.)

³⁷ Teljesnek tekinthető a délvidéki magyar áldozatok névsora. In: http://mta.hu/mta_hirei/teljesnek-tekintheto-a-delvideki-magyar-aldozatok-nevsora-136548, 2015. június 24. (Letöltve: 2012. 10. 15.)

téntek, vagy inkább »tűlbuzgó« helyi parancsnokok, egységek számlájára írhatók az atrocitások?» – Kocsis Károly ezzel kapcsolatban rövid kijelentést tett: „A mészárlások a vajdasági katonai hatóságok utasítására, a legfelsőbb vezetés, Josip Broz Tito jóváhagyásával történtek.” Aztán arról szólt, hogy a vérengzések önmagukban kevésbé alakították át a Délvidék etnikai szerkezetét. Az alapvető változást az 1941. évi népszámláláskor még csaknem 320 ezer vajdasági német közel 80%-ának 1944–1948 közötti áttelepítése, elmenekülése, elűldözése, illetve a helyükre 1945 és 1947 között 226 ezer balkáni szláv (túlnyomórészt szerb és montenegrói) hatósági betelepítése okozta. Ennek a tömeges beköltöztetésnek az eredményeként 1941–1948 között a Vajdaság mai területén az akkor kb. 1,66 millió fős lakosságban a szerbek aránya 36,2%-ról, a többséget megszerezve, 50,6%-ra nőtt.

A délvidéki magyarsággal szemben elkövetett megtorlásokkal a történettudomány csak a rendszerváltások után kezdett el foglalkozni mind Magyarországon, mind Szerbiában/Jugoszláviában – hangsúlyozta Kocsis akadémikus. – Az utóbbi államban a magyar helytörténészek fogtak hozzá a kutatómunkához, miközben a szerb történészek csak az 1990-es évek második felétől, akkor is leginkább érintőlegesen, a Vajdaság történetének tárgyalásánál szenteltek néhány oldalt a vérengzéseknek. Tudatosan 2000-től merült fel a kérdés kivizsgálásának igénye, de akkor sem kizárólag a magyarság tekintetében, hanem a Vajdaság területén elkövetett kommunista büntettek áldozatainak összeírása érdekében. Ugyanakkor az 1942. januári „hideg napok” nagyon élénken élnek a szerb, főképpen a vajdasági közgondolkodásban. Miként az 1944–1945. évi „vérbosszú” is hasonlóan mély nyomokat hagyott a szerbiai magyar nemzeti közösségben, amely napjainkban már sokkal nyíltabban mer emlékezni ezekre az eseményekre. Eközben a délvidéki magyarellenes büntettek elkövetőiről jószerivel semmit sem tudunk. Mára a magyarországi közvéleményben is szélesebb körben vált ismertté a megtorlás.

A vegyes bizottság munkájának fontos eredménye a tömegsírok helyszínének azonosítása GPS-térképek segítségével. Az esetleges ki-

hantolások és újratemetések az egyes önkormányzatok hatáskörébe tartoznak. Egy közös, valamennyi magyar áldozatnak kegyeletet állító központi emlékmű létesítéséről a délvidéki magyar közélet vitázik. Végül minden bizonnyal közmegegyezéssel kineveznek majd egyet ilyennek a már meglévő emlékjelek közül. Egy közös, magyar–szerb emlékmű felállításának jelenleg még nagyon kicsi az esélye. Miként belátható időn belül annak is, hogy a sokat emlegetett német–francia megbékélés egyik jelképes eleméhez hasonlóan egy magyar–szerb közös történelemkönyv készüljön. Végezetül az 1941 és 1948 közötti időszak visszaemlékezés-gyűjtésének fő eredményei számokban: több mint 1000 iratfolyóméter anyag áttekintése és részbeni vagy teljes feldolgozása; továbbá 12 500 percnyi hangzó anyag összegyűjtése és elektronikus, illetve 12 ezer percnyi hasonló anyag adatelemeinek írásos rögzítése. S megtörtént 9 ezer perc hangzóanyag gépelt szövegének gondozása is.

Négy hónap múltán, 2015. október 25-én Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke a csúrogi megemlékezést követően nyilatkozott a sajtónak. „Ami ma politikailag, közéletileg, emberileg kiszabható feladat, annak a teljesítése szempontjából a megbékélési folyamat vége felé járunk. [...] az év végéig befejeződik a magyar–szerb akadémiai történelmi vegyes bizottság feltáró munkája is, az eredményeket pedig hamarosan bemutatják. Azt hiszem, hogy az idén már emelt fővel tudunk megjeleni minden emlékhelyen, mert mint utódok teljesítettük azt, ami a feladatunk volt. A megbékélés azonban egy olyan folyamat, amelynek valójában soha sincs vége. Előttünk áll a két társadalom szembesítése is. Elsősorban a szerb társadalom szembesítése, de önmagunk szembesülése is mindazzal, ami a negyvenes években történt. A megbékélés a megnyugvás alapfeltétele. Közösségi és egyéni szempontból is előbb megbékélésre van szükség ahhoz, hogy eljöhessen a megnyugvás fázisa [időszaka]. De haladunk, és ez a fontos.”³⁸

A VMSZ elnöke, Pásztor István az 1944–1945-ben kivégzett ártatlan áldozatok tiszteletére 2015. november 2-án a szabadkai Zentai úti

³⁸ PÁSZTOR István: A vége felé közeledik a magyar–szerb megbékélési folyamat. In: MTI, 2015. október 25.

temetőben, a *Vergődő madár* szobornál³⁹ rendezett megemlékezést követően a Magyar Táv-irati Irodának kijelentette: „Nagy utat tett meg a vajdasági magyarság az utóbbi huszonöt évben, amióta »szabad« emlékezni a második világháborúban és utána kivégzett áldozatokra, hiszen most már Vajdaság-szerbe mintegy 30 helyen szerveznek megemlékezéseket.”⁴⁰ Valójában nincsen ok erre a derűlátásra, mert az említett helyszínek száma igen csekély. Számításaink szerint ugyanis a Vajdaságot alkotó Bácska 108, Nyugat-Bánság 125 és a Szerémség 82 – összesen 315 – településén történtek 1944–1945-ben a partizánhatalom által végrehajtott magyarellenes erőszakos cselekmények, gyilkosságok. Ez a „mintegy” azt jelenti, hogy nem egészen 30 vajdasági városban és faluban, tehát az említett települések mindössze 9,5%-ában tartottak megemlékezéseket. De ezeket az amúgy is szomorú eseményeket szinte minden évben beárnyékolja – a még mindig kevés, méltóan kialakított emlékhelyen – az újra és újra tönkretett kereszt, a szétvert emlékmű, az összetört szobor látványa; és hiába állítják fel évről évre az újat, mindez – a legtöbb helyen – megismétlődik. Ugyanakkor – egy 1977-es adat szerint – a Vajdaságban 1500 emlékművet emeltek a népfelszabadító háború résztvevőinek,⁴¹ akiknek a köréből kerültek ki az ártatlan polgári áldozatok (köztük gyerekek, nők, idősek) gyilkosai is!

A Vajdaságban ismert 71 tömegsír többségének a gondozása sem megoldott: ekkoriban, 2015 novemberében adta hírül a sajtó, hogy az egyik legismertebb ilyen kegyhely is méltatlan helyzetbe került, méghozzá Mozsor faluban. Itt 2013-ban készült el a tömegsírok kerítése, és facsemetéket is telepítettek, azok azonban 2015 őszére „eltűntek”. Mindez annak ellenére történt, hogy az ügyben illetékes négy helység – Zsablya és Titel község, valamint Mozsor és Sajkásgyörgye falvak – helyi hatóságai, vezetői

írásban hagyták jóvá a tömegsír fenti megjelölését, sőt megígérték, hogy felügyelnek a kegyhelyre.⁴²

A magyar és a szerb államfő által annak idején (2013. június 26.) felavatott csúrogi emlékszobor Krisztus-fejét másodszer is megrongálták húsz nappal a szokásos évi kegyeleti ünnepség után, amit 2015. november 15-én észleltek. Az emlékhely biztonságát elvileg térfigyelő kamerák védik, persze csak akkor, ha működtetik őket.⁴³ Három éve állt már a szobor, amikor 2016 nyarán még mindig nem készült el a csúrogi emlékpark, amelynek a megvalósítását a közös államfői főhajtás előtt a szerb kormány vállalta.

Teleki Júlia helytörténész, akit „Keresztállító”-ként is emlegetnek, 2016. június elején értesítette a sajtót a szoborcsoport környékén tapasztalható áldatlan állapotokról. A jövőbeni emlékparkban a gaz derékig ér, ahol tehének legelésznek, sőt a kegyhely elé rondítanak. A padokra nem lehet leülni a hatalmasra nőtt gyom miatt. Pedig a környezet nagyon szép, itt van a Holt-Tisza egyik ága. Évekkel korábban azt ígérte a területen illetékes Zsablya község polgármestere, hogy külön bizottságot alakítanak a csúrogi emlékhely és környéke gondozására. A sajtó utánajárt annak, hogy az illetékesek miért nem tartják rendben a szoborcsoport környékét. Csúrog helyi közösségének titkára, Dragan Pinjić azt nyilatkozta: nem az ő hatáskörükbe tartozik az emlékmű környezetének gondozása. A helyi közösség hivatalát ugyanis három-négy éve leépítették: volt két-két köztisztviselő, illetve temetkezési alkalmazottjuk, most csak ő maradt. Csúrog falu Zsablya községhez tartozik, ezért azt ajánlotta, hogy a sajtó ott érdeklődjön. (Az újság lapzártáig senkit sem tudott telefonon elérni a zsablyai önkormányzatnál.) Az áldatlan helyzetben örvendetes volt tapasztalni, hogy nemcsak ünnepségek alkalmával keresik fel a csúrogi magyar kegyhelyet, hanem egész évben. A sajtó júniusban a magyarországi

³⁹ A szabadkai Kalmár Ferenc szobrász (1928–2013) készítette. A mintegy 350 kg-os bronzszobrot 1994. november 2-án állították fel Szabadkán, a Zentai úti temetőben az 1944–45-ös partizánvérengzések ártatlan civil áldozatainak emlékére. 2013. október 19-re virradóan a szobrot ellopták, az elkövetőket nem fogták el. 2014. november 2-án ismét felállították az újból kiöntött szobrot.

⁴⁰ PÁSZTOR István: A vajdasági magyarság már 30 településen emlékezhet a második világháború áldozataira. In: MTI, 2015. november 2.

⁴¹ Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány az adatok tükrében. Összeállította Slobodan Stanojević. Tartományi Tájékoztatási Titkárság, Újvidék, 1979

⁴² Terebélyessé nőnek-e a mozsori fák? In: Magyar Szó, 2015. november 28.

⁴³ Gondviselő kellene a csúrogi emlékműhöz. In: Magyar Szó, 2015. november 19.

Rákóczi Szövetségnek és a szentesi gimnáziumnak az emlékműnél elhelyezett koszorúját említette.⁴⁴ Csúrogon az emlékmű környékén lakó egyik idősebb férfi azt közölte az újságíróval: szívesen lekasználja a mezőt, amikor kell, csak fizessenek neki érte.

A csúrogi Razzia 1942 Emléktársaság (Memorijalno društvo „Racija 1942”) titkára, Jasmina Jurišin 2016. szeptember 14-én jelentette be, hogy bővíti a Topalov-raktárban az 1942-es áldozatok emlékére három éve létrehozott múzeumot. Az egyesület erre a célra 3 millió dináros támogatást nyert el a vajdasági tartományi kormánytól. Az összegből egy központi intézményt alakítanak ki, amely nemcsak a csúrogi események áldozatainak állít majd emléket, hanem minden, akkor razziával sújtott település mártírjainak is. Az elképzelések szerint a megújított múzeumban emlékszoba mutatja majd be az egykor Csúrogon élt magyarokat, egy másik viszont a falu régi jeles személyiségeit.⁴⁵

A felelős zsabylai önkormányzat azonban továbbra sem tett semmit az 1944–45-ös ártatlan magyar áldozatok csúrogi emlékművénél 2016 júniusára kialakult, imént említett áldatlan állapotok felszámolására. Emiatt a Magyar Nemzeti Tanács vállalta fel az ügyet, és szervezésében 2017. március 21-én több száz nyírfát, tuját, fenyőfát és cserjét szállítottak a helyszínre Szabadkáról és Újvidékről. A növények egy részét az MNT szerezte be, a többit a Vajdaság Erdői Erdőgazdálkodási Közvállalat adományozta. Az ültetésben, azaz az emlékpark fásításában vajdasági magyar fiatal önkéntesek és politikusok vettek részt.⁴⁶ Az emlékmű és az ekkor kialakított sétány azonban nemcsak a magyarságé, hanem a helyi lakosságé, nekik is óvniuk kellene.

Hetvenkét esztendő után ellentmondásos körülmények között valósult meg Járekon (Tiszaistvánfalva) az érintettek közadakozásából a Duna menti svábok emlékműve, amelyet 2017. május 6-án avattak és szenteltek fel. Ezt meg-

előzően, április derekán a temerini képviselőtestület ülésén Csorba Béla, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) képviselője azt tudakolta: a járeki kereszt tábláján lesz-e magyar nyelvű szöveg – mert ezt a törvények és a községi szabályzat előírják –, amely megőrökíti a lágerben elpusztult mintegy 6500 ember, a többségében német és a több száz magyar áldozat emlékét is.⁴⁷ Kérdésére nem érkezett válasz. Ekkor már felállították a márványkeresztet, mellette kétoldalt szerb (cirill írásmóddal), magyar és német emléktáblával, amelyek azonban csak a német áldozatokat említik meg, a magyarokat nem. Ezt a megkülönböztetést vetette fel Csorba Béla a polgármesternek küldött levelében, de észrevételét figyelmen kívül hagyták. Miközben a sajkásvidéki Csúrog, Zsabya és Mozsor falvak magyar lakóit is a járeki haláltáborba hurcolták, és szabadulásuk után megtiltották nekik a szülőfalujukba való visszatérést.⁴⁸

Járekon sem jelzi külön emléktábla a magyar áldozatokat. Sőt, a 2017. május 6-i avatáson csak egyetlen vonatkozásban említették meg a magyarokat: miszerint Tiszaistvánfalván (németül: Schönhausen, Batschki Jarak) a 20. század elején 2127 német, 47 magyar és 2 szerb lakos élt. Az ünnepségen egyetlen magyar személyiség nem kapott szót. Mindössze Axel Dittman, Németország belgrádi nagykövete szólt jelzészerűen arról, hogy „a második világháború szörnyű kínokat okozott ezen a vidéken, míg 1944 és 1946 között a járeki haláltáborban rengeteg német és magyar ártatlan áldozat vesztette életét”.⁴⁹

A magyar-szerb akadémiai történész vegyes bizottság néhány hónapon belül bemutatja kutatási eredményeit, amivel a testület munkája lezárul – nyilatkozta 2017. november 2-án a sajtónak Pásztor István, a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) és a vajdasági tartományi képviselőház elnöke abból az alkalomból, hogy Szabadkán megemlékeztek az 1944–1945-ben

⁴⁴ KABÓK Erika: A csúrogi emlékműnél jártunk. Az emlékpark helyett hatalmas gaz és legelésző tehének. In: Magyar Szó, 2016. június 11. – Lásd még: KABÓK Erika: Ki tartsa rendben a csúrogi emlékművet? In: Magyar Szó, 2016. június 18.

⁴⁵ Bővül a csúrogi razziamúzeum. In: 2016. szeptember 14.

⁴⁶ BOZÓKI A., 2017. 258. old.

⁴⁷ Emlékhely készül Járekon. In: Magyar Szó, 2017. április 27. – A hírhedt járeki (tiszaistvánfalvai) „lógor” 1944. december 3. és 1946. április 15. között működött.

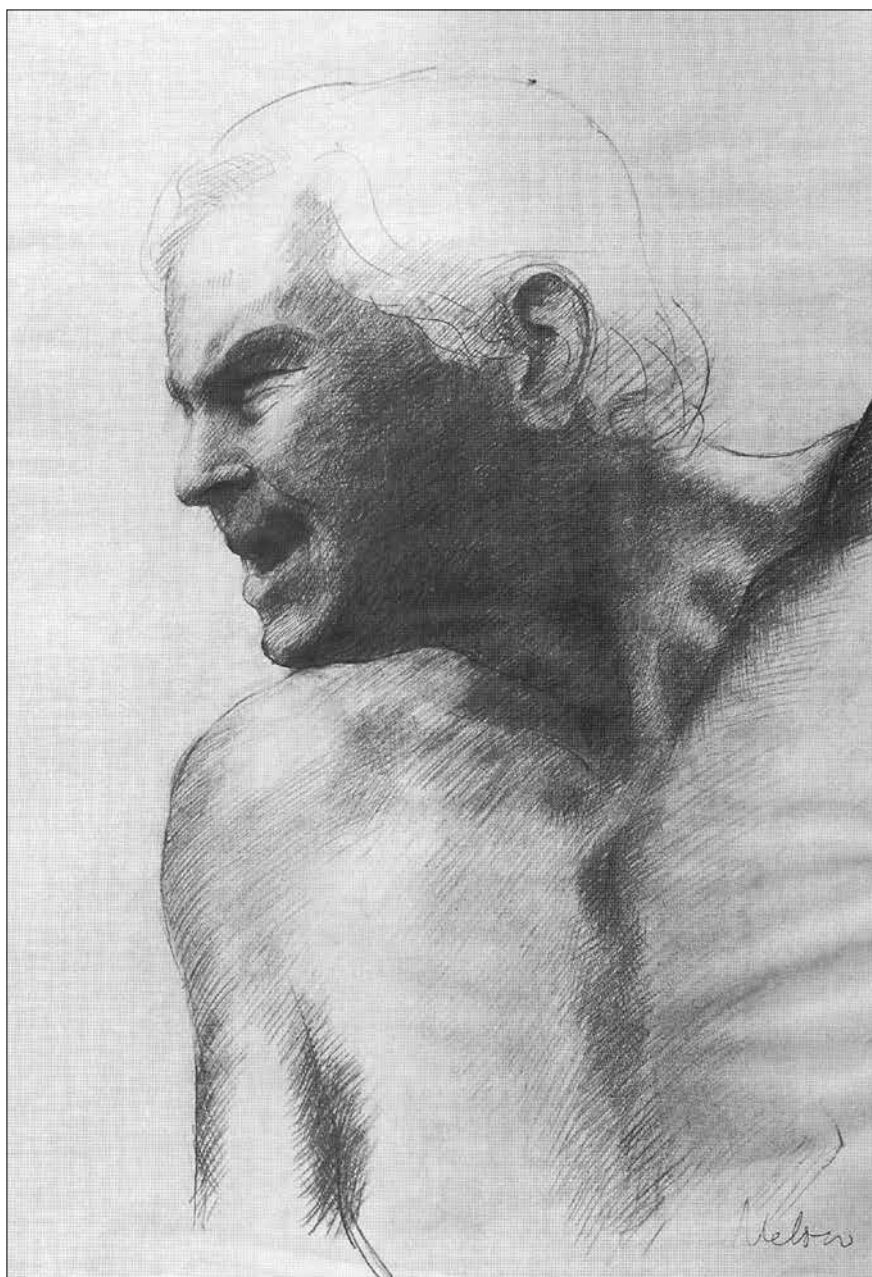
⁴⁸ CSORBA Béla: Németek és magyarok a járeki haláltáborban. In: História, 2011. 9–10. szám, 60–61. old.

⁴⁹ Tisztelet az áldozatoknak. In: Magyar Szó, 2017. május 8.

kivégzett ártatlan áldozatokról. A VMSZ vezetője azt is elmondta: „Megtörténtek a magyar–szerb megbékélési folyamat látványos és nagy lépései, már csak a kutatások eredményeinek ismertetése maradt hátra, amire az idei év végén vagy a következő esztendő elején kerülhet sor Belgrádban.” A tervezett tanácskozáson a magyar és a

szerb államelnök tartana beszédet a megbékélési folyamatról, illetve a történészek ismertetnék a több évig tartó feltáró munkájuk eredményeit. Pásztor szerint: „A levéltári és helytörténeti kutatások várhatóan folytatódnak, ám további áttörő eredményre nem lehet számítani, minden kulcsfontosságú lépés megtörtént már.”⁵⁰

⁵⁰ Pásztor István: A magyar–szerb történész vegyes bizottság hamarosan bemutatja kutatási eredményeit. In: MTI, 2017. november 2.

Latinovits Zoltán